

Recherches sur l'histoire des institutions et du droit (Association d'histoire comparative des institutions et du droit), t. VI, Bucarest 1981.

Tom VI „Recherches” w dużym stopniu przeznaczony został na opublikowanie streszczeń referatów i komunikatów prawnohistorycznych, ogłoszonych w 1980 r. w Bukareszcie w ramach XV Kongresu Nauk Historycznych. Akcję tę rozpoczęto już w poprzednim tomie, publikując w nim referat B. B. Berceanu o losach historii państwa i prawa w Rumunii oraz A. H. Golimasa o problemach eksterytorialności krajów dzisiejszej Rumunii pod panowaniem tureckim. Akcja publikowania materiałów zjazdowych będzie kontynuowana w następnych numerach „Recherches”.

Recenzowany tom „Recherches” oprócz programu zjazdu i tekstu przemówienia powitalnego, ogłoszonego przez Vasile Gionea przynosi 18 streszczeń, z tego jedno w języku angielskim, trzy w języku niemieckim, reszta po francusku. Wśród szeregu referatów szczegółowych, znajdujemy kilka, posiadających ogólniejsze znaczenie. I tak Rudolf Hieblinger z NRD rozpatruje związki nauki prawa państwowego w państwie socjalistycznym z historią państwa i prawa. Stwierdza on, że nauka prawa państwowego, w dążeniu do osiągnięcia właściwych jej celów, posługuje się metodą materializmu historycznego, gdyż wiele norm ustrojowych oraz instytucji państwowych ma swoje korzenie w przeszłości. Po drugie, nauka ta stosuje metodę porównawczą, badając normy i instytucje państwowe innych państw socjalistycznych, by uzyskać materiał dla udoskonalenia własnego ustawodawstwa. Obie wymienione metody badań oddają też duże usługi przy rozpatrywaniu problemu kontynuacji (lub jej braku) w systemach prawa socjalistycznego i burżuazyjnego. Autor rozprawy podsumowuje swoje wywody twierdzeniem, że obie omawiane dyscypliny wzajemnie się uzupełniają i że żadna z nich nie może się skutecznie rozwijać, jeśli nie będzie korzystała z wyników badań drugiej dyscypliny.

Węgierski naukowiec Pal Horvath przedstawił trudności, na jakie napotyka autor badań porównawczych nad rozwojem nowoczesnego prawa burżuazyjnego. Szczególne trudności występują na terenie państw bałkańskich ze względu na to, że w przeszłości mieliśmy tu do czynienia z współistnieniem prawa narzuconego przez zdobywców — Turków i prawa feudalnego narodów podbitych. Kryzys obu tych systemów prawnych daje się zauważyć już od początku XVIII w. Następuje w XIX w. proces stopniowego przyjmowania prawa burżuazyjnego, głównie według modelu francuskiego. Wzory pruskie lub austriackie pojawiają się tylko sporadycznie. Proces ten był hamowany przez przyczyny zarówno wewnętrzne, jakim był niedorozwój stosunków burżuazyjnych, jak i przez przyczyny zewnętrzne.

Rozwój i losy powszechnej historii państwa i prawa w Polsce przedstawił Leśław Pauli, wymieniając naukowców czynnych w tej dziedzinie i ich dzieła.

Rozważania na temat pojęcia instytucji wyszły spod pióra rumuńskiego autora, Owida Sachelarie. Domaga się on rozpatrywania go nie tylko w aspekcie prawnym, lecz także w jego rozwoju historycznym oraz jako zjawisko społeczne, czyli kompleksowo, w procesie jego powstawania, stosowania i upadku. Autor daje własną definicję instytucji, rozumiejąc przez nią każdy przejaw życia społecznego, który w wyniku działania procesu organizowania i strukturalizacji dotyczącego pewnych funkcji i cech typowych, staje się przedmiotem regulacji bądź przez prawo zwyczajowe, bądź przez prawo stanowione, bądź też przez umowy międzynarodowe. Autor rozróżnia: instytucje osobowe (korporacje, stowarzyszenia), instytucje rzeczowe (np. fundacje, użyteczność publiczna), instytucje prawne (np. własność, kupno-sprzedaż, donacja), instytucje procesowe (np. księgi hipoteczne, notariat, sąd).

Działający we Francji uczoney chińskiego pochodzenia Tsien Tche-Hao wprowadza nas na teren egzotycznej dla nas historii ustroju, która była — jak

twierdzi — w Chinach cesarskich wcześniejsza od historii właściwej. Przedstawia on dzieje historyków w tym kraju i rozwój ich funkcji. Wymienia sześć szkół historycznych w dawnych Chinach, które dzieli na dwie grupy: szkoły oficjalne i pisarzy prywatnych. W trzeciej części prezentuje miejsce historii w bibliografii ogólnej i kończy swoje wywody stwierdzeniem, że w Chinach historia ustroju nie była jedną z gałęzi historii, lecz stanowiła jej główny trzon.

Problemem niewolnictwa w średniowieczu i jego przemianami zajął się belgijski uczony Charles Verlinden.

Wolfgang Wodke z RFN rozpatruje drogę od prawa „niepisanego” do pisanego. Po zbadaniu problemu od strony teoretycznej, zastanawia się nad przyczynami powstania prawa niepisanego i stara się dojść do konkretnych ustaleń czym jest to prawo na przykładzie stosunków panujących w najmniejszej grupie społecznej, jaką jest rodzina, by w końcu odpowiedzieć na pytanie, które z regulacji prawa natury, dotyczące rodziny, weszły w skład późniejszych kodyfikacji prawa.

Druga część omawianego numeru „Recherches” mieści w sobie studia. Najciekawszym wśród nich jest studium rumuńskiego uczonego Barbu B. Berceanu, który zajął się instytucją obywatelstwa państwowego, jego definicją i różnymi jego rodzajami występującymi w ujęciach historycznym i współczesnym, wreszcie kwestią prywatnego czy publicznego charakteru tej instytucji prawnej. Wyniki swoich ustaleń, oprócz relacji słownej, ujął także w postaci dwóch tablic.

Liviu P. Marcu zebrał interesujące nowe dane, dotyczące prawa wołoskiego i statutu prawnego Wołochów z XV i XVI w. na Bałkanach. Oparł się on przy tym nie tylko na źródłach pisanych, lecz wziął do pomocy współczesne ustalenia przeżytków tego prawa, posługując się tzw. metodą „archeologii społecznej” L. Morgana.

Obszerniejsze studium o sukcesji testamentowej na Wołoszczyźnie i w Mołdawii dał Stalian Marinescu. Historię prawa lotniczego opracował Petru Pătrășcanu, zaczynając od projektów tego prawa z lat 1900 i 1910.

Wolfgang Wodke z Marburga zajął się filozoficznym raczej niż prawnym problemem antycznego pojmowania człowieka jako ciała i ducha. Współcześnie pojmowany jest człowiek najczęściej jako organizm cielesny. W starożytności pojmowano go jako całość złożoną z ciała i ducha, przy czym jednak człowiek mógł istnieć jako ciało bez ducha, natomiast duch nie mógł istnieć bez ciała. Dowodów na te swoje twierdzenia szuka autor w dziedzinie słowa.

Jak zwykle, tom zawiera kilka recenzji książek, relację z kongresu Stowarzyszenia Jean Bodin, odbytego w Atenach w roku 1981 oraz wspomnienia pośmiertne Iona Bembea i Petru Ramneantu, pióra Vasile Gionea.

WITOLD MAISEL (Poznań)

Giuliana Foti-Talamanca, *Ricerche sul processo nell'Egitto Greco-Romano*, II. *L'introduzione del giudizio*, 1. (Università di Roma. Pubblicazioni dell'Istituto di Diritto Romano e dei Diritti dell'Oriente Mediterraneo, XLVIII). Milano, Dott. A. Giuffrè Editore, 1979, ss. 337.

Jest to drugi tom pracy poświęcony procesowi w Egipcie grecko-rzymskim. Tom I (Organizacja *conventus* „prefekta Egiptu”) ukazał się w 1974 r. (por. CPH 28, z. 2 (1976), s. 310-311). Opublikowany w 1979 r. tom II (Wszczęcie procesu) stanowi pierwszą część, na którą składają się trzy rozdziały. Rozdział 1 („Wszczęcie procesu w Egipcie Ptolemejskim” — s. 1-23) zawiera takie tematy, jak: hi-